

Problem med gasen

Vitrysslands och Ukrainas gaskonflikter med Ryssland

2004 respektive 2006

Abstract

The importance of energy security for modern economies has increased in recent years. The role of energy security has lately also been closely attached to national security which has had an effect on the international political arena and nation's foreign policies.

This bachelor thesis tries to analyze how the energy conflicts between Russia and Belarus (2004) and between Russian and Ukraine (2006) can be explained.

With the method of agreement the study first tries to find what common independent variable enabled the energy conflicts. Since 2005 Ukraine and Belarus have gone separated paths in many ways, especially in the relationship towards Russia and the west. The conclusion is that Ukraine's and Belarus' energy policies and energy dependence on Russia are the most likely common variable that enabled the conflicts with Russia.

The second part analyzes the Russian motives. The conclusions are that more than the economic factor was at stake. The new Russian energy policy, the aspiration of influence in Ukraine and Belarus and the attempt to prevent a western expansion were all motives for Russia's actions in the conflicts and were tried to be accomplish with the use of economic statecraft.

Keywords: energy security, energy conflict, economic statecraft, Ukraine, Belarus

Innehållsförteckning

1	Inledning	1
1.1	Problemformulering och frågeställning	1
1.2	Avgränsningar och material	1
1.3	Disposition	2
2	Metod	3
2.1	Jämförande fallstudie, mest olika design och motivanalys	3
2.2	En fördjupning av mest olika design - Ukraina och Vitryssland	4
2.2.1	Skillnader	4
2.2.2	Likheter	6
2.2.3	Sammanfattning	6
3	Teori	7
3.1	Energisäkerhet.....	7
3.2	Ekonomisk statsmannakraft	9
4	Empiri	11
4.1	Ukrainas och Vitrysslands energipolicys	11
4.1.1	Ukrainas energipolicys mot Ryssland sen självständigheten.....	11
4.1.2	Vitrysslands energipolicys mot Ryssland sen självständigheten	12
4.1.3	Sammanfattning av Ukrainas och Vitrysslands energipolicys.....	13
4.2	Energikonflikterna med Ryssland	14
4.2.1	Energikonflikten mellan Vitryssland och Ryssland 2004	14
4.2.2	Energikonflikten mellan Ukraina och Ryssland 2006.....	15
4.3	Rysslands energipolicys under Putin.....	16
4.3.1	Ryssland som energimakt i korta drag	16
4.3.2	Rysslands 2003-energipolicy	17
4.3.3	Trendförändringar i den ryska energipolicyn under Putin	17
4.3.4	Gazprom under Putin	18
5	Analys	20
5.1	Det marknadsekonomiska perspektivet och dess direkta motargument.....	20
5.2	Rysslands energistrategiska motiv i konflikterna.....	22
5.3	Rysslands motiv vad gäller det politiska inflytandet i närområdet	23

5.4	Rysslands motiv att hindra västs expansion och sträva efter nationell storhet.....	24
5.5	Sammanfattning av analysen.....	25
6	Slutdiskussion.....	27
7	Referenser.....	29

1 Inledning

1.1 Problemformulering och frågeställning

När gasleveranserna från Ryssland till Ukraina helt stängdes på nyårsdagen 2006 var det flera som drog slutsatsen att Ukrainas nya vänliga förhållningssätt till väst och steget från Ryssland var en självklar faktor till utfallet. Men två år tidigare hade en liknande men betydligt intressantare händelse utspelat sig. I februari 2004 var det nämligen första gången på 30 år som gasleveranserna från Ryssland helt skruvades åt. Men denna gång var det till Vitryssland, då i en integrationsunion med Ryssland och sen länge politiskt och ekonomiskt bojkottad av väst

Här tar min problemformulering avstamp och jag frågar mig hur det kan komma sig att dessa två länder, men så olika förhållanden till Ryssland och västvärlden, ändå hamnar i energikonflikter med Ryssland? Utifrån detta puzzle formulerar jag med breda penseldrag följande frågeställning:

Vad förklarar energikonflikterna?

Jag har sedan valt att angripa frågan från två håll. Först ska jag angripa frågan utifrån Ukraina och Vitryssland och undersöka vilken faktor som troligast *möjliggjorde* konflikterna. Helt enkelt: vad har länderna för gemensam nämnare som gjorde att Ryssland hade valmöjligheten att skruva på gasen? För det andra ska jag ur Rysslands perspektiv ta reda på vilka motiv som styrde Ryssland i konflikterna. På dessa två plan vill jag närma mig svaret på frågeställningen, vad som förklarar energikonflikterna.

Min drivande hypotes vad gäller möjliggörande av konflikterna kommer vara att det som förenar Ukraina och Vitryssland är deras energiberoende till Ryssland. Vad gäller de ryska motiven är min hypotes att det fanns flera mer eller mindre underliggande politiska motiv som var avgörande för energidispyternas utfall.

1.2 Avgränsningar och material

Som jag visar senare har det skett flera tidigare energikonflikter mellan Ryssland och Ukraina och Vitryssland. Valet av just 2006-konflikten respektive 2004-konflikten beror delvis på att båda är gaskonflikter och relaterade till den ryska gasjätten Gazprom. Men främst beror det på att det var de första konflikterna där

gasleveranserna bröts helt och bör därför betraktas som viktigare än de flertalet tidigare. Dessutom sker de med kort mellanrum i en tid då Ryssland precis har fått en ny energipolicy. Jag väljer medvetet att inte närmare analysera ländernas tidigare eller senare energikonflikter med Ryssland av utrymmesskäl.

Jag har även valt att avgränsa mig i den empiriska bakgrunden vad gäller Ryssland, där dess utrikespolitik delvis vävs in i texten om energipolitiken trots att jag även diskuterar den i analysen. Detta har gjorts av utrymmesskäl.

Materialet till uppsatsen förlitar sig uteslutande på litteratur av andra forskare. Eftersom det finns en hel del skeptiker till Putins Ryssland (t.ex. Bugajski, 2008 och Fraser, 2008) har jag försökt utgå från ett så brett material som möjligt och fått med flera motviker till Putinskeptikerna (t.ex. Tsygankov, 2006 och Trenin, 2007). Uppsatsens uppgift är inte att döma någon av sidornas beteende, bara att undersöka vad som förklarar konflikterna.

1.3 Disposition

Jag kommer härnäst redogöra och argumentera för uppsatsens metodval. Sedan följer en fördjupning av min mest olika design där jag visar på vilka skillnader som finns mellan Ukraina och Vitryssland för att förankra och styrka min hypotes om att det är deras energiberoende till Ryssland som är den gemensamma variabeln som är utlösande för energikonflikterna.

Därefter följer två teorikapitel om ekonomisk statsmannakraft och energisäkerhet. Dessa knyter väl an till uppsatsens empiri- och analysdel.

Sedan kommer empirikapitlen där jag först redogör för Ukrainas och Vitrysslands energipolicies mot Ryssland. Därpå följer en saklig beskrivning av de två energikonflikterna. Det sista empirikapitlet ägnas åt Rysslands energipolitik där bl.a. energistrategin från 2003 och Gazprom under Putins tid diskuteras.

Analysen undersöker sedan vilka olika motiv som troligen var med och styrde Ryssland i konflikterna. Sist följer en avslutande diskussion där jag bl.a. reflekterande knyter an de teoretiska aspekterna till analysen.

2 Metod

2.1 Jämförande fallstudie, mest olika design och motivanalys

Jag kommer här att kortfattat redogöra för mina metodologiska val och hur min forskningsdesign är uppbyggd. Eftersom uppsatsen dels ska undersöka vad det var som möjliggjorde konflikterna och dels vilka motiv som styrde Ryssland kommer det krävas en kort metodkedja för att systematiskt svara på frågeställningen vad som förklarar energikonflikterna

Till att börja med är detta en jämförande fallstudie mellan två länder, Ukraina och Vitryssland. Vad som jämförs i uppsatsen är dels dess olikheter men också det som främst förenar dem, i mitt fall deras likartade energipolicys och energiberoende till Ryssland. Valet av två länder med respektive energikonflikt gör resultatet mer intressant eftersom möjligheten att generalisera utökas. Samtidigt måste man komma ihåg att det för den sakens skulle inte gå att applicera på alla andra liknande fall. Omständigheterna för fallen spelar givetvis sin speciella roll.

Valet av mest olika design har gjorts för att försöka öka uppsatsens validitet. Genom att försöka hitta två länder (Ukraina och Vitryssland) som skiljer sig på så många relevanta oberoende variabler som möjligt utom på Y-variabeln (energiberoende) som är tänkt att förklara utfallet X (energikonflikt) har man försökt att eliminera alla andra tänkbara förklaringsvariabler. Problemet är givetvis att det inte finns några helt vattentäta fall, istället måste man argumentera för varför just ens fall lämpar sig för en mest olika design och varför just ens valda variabler är av betydelse (Teorell, 2007, s. 235). Det kommer jag göra i kapitel 2.2 där jag lägger fram vad jag anser är de viktigaste skillnaderna och varför de likheter som finns inte har någon betydelse för mina konfliktfall som jag istället anser förklaras med deras gemensamma energipolitik. Den mesta olika designen hjälper mig att svara på en del av frågeställningen, nämligen vad som möjliggjorde Ukrainas och Vitrysslands energikonflikter med Ryssland.

Med en motivanalys vill jag sedan gå in på uppsatsens analysdel där jag visar upp vilka motiv som styrde Rysslands agerande i energikonflikterna med Vitryssland 2004 och Ukraina 2006. Jag väljer att studera just Ryssland eftersom landet spelar en nyckelroll i handlandet för själva utfallet. Här handlar det således om att kartlägga aktörernas överväganden och vilka drivkrafter som jag tror är avgörande

för agerandet. Här det viktigt att klargöra vilka aktörer jag hänvisar till. Till största del väljer jag i min uppsats att betrakta stater som aktörer, jag kommer oftast att hänvisa till Ryssland, Ukraina och Vitryssland när jag talar om agerandet i t.ex. konflikternas händelseförlopp. Jag är dock medveten om det givetvis finns olika former av motsättningar inom stater och att dessa inte alltid handlar som enade aktörer. För fallet Ryssland har det dock blivit mer relevant att resonera i dessa termer eftersom den övre statsmakten, som jag skriver om senare, har blivit betydligt mer toppstyrd och kraftfull under min analysperiod. Vad gäller Rysslands preferenssystem kommer jag både att spekulera i vilka sakmotiv och strategimotiv som är drivande i de olika konfliktfallen. Det gäller att hitta olika indikatorer som stöder mitt motivresonemang (Esaiasson, 2004, s. 317-324). I Rysslands fall kommer jag t.ex. i analysen att visa på nya energipolicys och maktambitioner som sådana motivindikatorer.

Sammanfattningsvis vill jag genom en mest olika design visa på sambandet mellan energiberoende och energikonflikt för att sedan med en motivanalys mer försöka förklara varför dispyterna uppstod. Då metoderna inte på något sätt gör anspråk på att generera absoluta sanningar kommer givetvis uppsatsens resultatets kvalitet bero på hur väl jag argumenterar för min sak.

2.2 En fördjupning av mest olika design - Ukraina och Vitryssland

Här kommer jag att mer djupgående diskutera hur en mest olika design kan appliceras på min två analysenheter, Ukraina och Vitryssland. Först kommer jag fokusera på de olikheter som länderna uppvisar. Vissa skillnader kommer jag peka ut som mer avgörande än andra. Sen följer ett problematiserande resonemang där jag lägger fram vad som faktiskt förenar länderna utöver deras energiberoende till Ryssland. Sist lägger jag kortfattat fram min slutsats.

Även om denna text främst berör skillnader som har uppstått i Ukraina sen 2005 tar jag friheten att blicka tillbaka i den vitryska nutidshistorien eftersom den har varit mer statisk.

2.2.1 Skillnader

Per Anders Rudling skriver i början i ett antologikapitel att Vitryssland överlag visar upp mer likheter med staterna i Centralasien än med Ukraina och andra närliggande stater (Rudling, 2008, s. 55). En annan författare menar att Ukraina och Vitryssland har gått skilda vägar i många avseenden ända sen 2000, särskilt vad gäller Ukrainas EU- och NATO-ambitioner från 2005 och framåt. Vitryssland har behållit ett sovjetliknande politiskt och ekonomiskt system utan några euro-atlantiska ambitioner med en uttalad antiamerikansk politik (Stent, 2007, s. 9).

Ukraina däremot stödde redan innan 2005 NATO-ledda operationer och sände trupper till Irak för att visa engagemang (Mychajlyszyn, 2008, s. 42-43).

Ukraina har ända sen 1994 förhandlat om WTO-medlemskap (Bojcun, 2004, s. 54). Men även om varken Ukraina eller Vitryssland har blivit medlemmar är Vitryssland blockerad från organisationerna av politiska skäl. Denna effektiva politiska blockad har dock gjort Lukasjenka populär inrikes (Ambrosio, 2006, s. 19). Till skillnad från Vitryssland är Ukraina sedan den Orangea revolutionen numera välkommen av väst och har fördjupat samarbetet med EU (Kovalova, 2007, s. 171). För mig är det uppenbart att förhållandet till väst är en betydande faktor i min mest olika design på jakt efter den gemensamma förklaringsvariabeln.

Även vad gäller förhållandet med inrikespolitik och politisk kultur skiljer sig länderna åt än mer idag. Vitryssland har en stark auktoritär regim men försvagad stat vars president, Lukasjenka vill ha full kontroll över alla landets angelägenheter (Lindner, 2007a, s. 57). Ukraina däremot har fortfarande en konstitution som motverkar stabilitet och gynnar individualistisk maktkamp. Det har gett ett resultat av svaga regimer (Way, 2005b, s. 196). Samtidigt har Ukraina en längre tradition av förhandlingar och kompromisser än enmannastaten Vitryssland (Riabchuk, 2007, s. 48). Detta var också anledningar till varför Ukraina, till skillnad från Vitryssland, inte blev en konsoliderad diktatur, som den senare fortfarande i högsta grad är (Vitali Silitski, 2007, s. 1). Lukasjenka har själv försäkrat omvärlden att det inte kommer att ske en demokratisk revolution i Vitryssland vare sig den är "rose, orange or banana" (Rudling, 2008, s. 69). Till skillnad från Ukraina saknar Vitryssland även ett självständigt rättssystem och liknar mer en polisstat (Lindner, 2007a, 57-58) och fri television existerar än mindre (European bank, 2006, s. 28). De politiska skillnaderna tror jag är viktiga att lyfta fram även om de inte är de viktigaste i matrisen.

Vad gäller ekonomi skiljer sig länderna också åt i det att Vitrysslans är betydligt mindre reformerad. Det hindrade dock inte att landet fick ett uppsving i slutet av 1990-talet, men till skillnad från den ukrainska ekonomin beror sådana konjunktursvängningar mycket på interna faktorer istället för externa (Vasily Astrov, 2007, s. 130, 135-136). Vitryssland har också betydligt lägre andel privat ägande i förhållande till BNP jämfört med Ukraina (Gaudenz B. Assenza E. I., 2005, s. 14).

Skillnaderna i ekonomierna är uppenbara men troligen inte alls lika betydelsefulla som ländernas förhållande till Ryssland. Här skiljer sig Vitryssland från andra postsovjjetiska stater i närområdet i att man hellre dras till Ryssland än till EU (Korosteleva, 2004, s. 61). Integrationsprocessen mellan Vitryssland och Ryssland började redan 1992 och det har sen dess slutits flera avtal som från början var tänkt att mynna ut i en statssammanslagning (Gaudenz B. Assenza E. I., 2005, s. 59). Efter att samarbetet intensifierades 1999 försökte Ryssland 2003 binda Ukraina till unionen men med den Orangea revolutionen framstod det förslaget som ett fiasko (Trenin, 2007, s. 200). Trots Vitrysslands ibland till synes ambivalenta hållning till Ryssland är det fortfarande Lukasjekas främsta allierade och Rysslands närmaste land vad gäller integrerade relationer (Sannikov, 2002, s. 222, 227). De olika förhållandena till Ryssland är kanske den viktigaste skillnaden länderna emellan.

2.2.2 Likheter

Det är dock inte helt oproblematiskt att måla upp Ukraina och Vitryssland i en mest olika design med energiberoendet till Ryssland som enda gemensamma oberoende variabel.

Båda nationerna präglas av en delvis kluven identitet vad gäller förhållandet till väst och Ryssland. Detta är kanske mest påfallande i Ukraina som har två konkurrerande världsbilder som delar landets västra och östra delar vad gäller pro-väst och pro-Ryssland (Way, 2005a, s. 239-240). Vitryssland saknar å andra sidan någon form av egen nationalidentitet vilket kan ha att göra med att Stalien lyckades eliminera hela den vitryska nationaleliten tillskillnad från den i Ukraina (Rudling, 2008, s. 57).

Det finns också gemensamma historiska, språkliga, kulturella och utbildningsmässiga band mellan länderna till Ryssland och andra länder i närområdet (Stent, 2007, s. 12). Mykola Riabchuk menar att Ryssland och Vitryssland känner större samhörighet med Ukraina än något annat postkommunistiskt land (2007, s. 42). En annan författare menar att vitryssar ofta betraktar närregionen som ett land och ett folk (Drakokhrust, 2002, s. 232). Dessa karaktäristika förenar länderna främst på identitesplanet men är viktiga nyanser för att problematisera en mest olika design länderna emellan.

Det kan också tilläggas att båda länderna tillsammans med Moldavien utgör säkerhetsstrategiskt viktiga positioner mellan Europa och Euroasien (Stent, 2007, s. 2).

2.2.3 Sammanfattning

För min undersökning om varför energikonflikter uppstod mellan Ryssland och Ukraina och Ryssland och Vitryssland anser jag att förhållandet till väst och till Ryssland är dem i särklass viktigaste skillnaderna i min mest olika design.

Likheterna som jag ovan visade upp känns betydligt mindre relevanta vad gäller deras förmåga att förklara vad som möjliggjorde energidispyterna eftersom de snarare borde tala emot konflikter med Ryssland.

Eftersom Ryssland har en huvudroll i dispytdramerna är det rimligt att tro att det krävs en oberoende variabel som är så pass viktig att det i båda fallen gör konflikterna möjliga oavsett vilket förhållande man har till Ryssland. Här ser jag ländernas energipolicys och energiberoende som den enda tänkbara variabeln som har öppnat upp möjligheten till energikonflikterna.

Det tåls att upprepas att min mest olika design utformas för att kunna visa på vilken oberoende variabel det var som gjorde energikonflikterna med Ryssland *möjliga*. Längre fram följer en redogörelse för ländernas energipolitik och energiberoende mot Ryssland för att visa på dess likheter. I analysen kommer jag senare att mer diskutera *varför* dispyterna egentligen bröt ut när jag lägger fram Rysslands motiv.

3 Teori

Jag har valt två teorikapitel som genomsyrar olika delar av uppsatsen. Det första är energisäkerhet som främst knyter an till de empiriska kapitlen. Det andra teorikapitlet berör ekonomisk statsmannakraft och är främst tänkt att koppla an till analysdelen om vilka motiv som styrde Ryssland i konflikterna.

3.1 Energisäkerhet

Det här teorikapitlet kommer att behandla olika aspekter av energisäkerhet som kan kopplas till internationell politik och nationell säkerhet, t.ex. energiberoende, energi som politiskt vapen m.m. Av utrymmesskäl tecknas bara en kortfattad översikt, men kapitlet är viktigt för att knyta an till analysen och uppsatsens empiriska områden om Ukrainas, Vitrysslands och Rysslands energipolicys och de båda ländernas energidispyter med Ryssland.

Termen energisäkerhet är mångfasetterad och det finns olika definitioner. I en FN-rapport från 2007 beskrivs fyra dimensioner som särskilt viktiga för energisäkerhet: 1) olika former av energileveransavbrott, 2) långsiktig tillgång till energileveranser, 3) skadliga ekonomiska effekter av energileveransavbrott eller nedskärningar av energileveranser, hit hör även kraftiga prisförändringar, och slutligen 4) säkerhetsförstörelse t.ex. i form av terrorism som resulterar i förluster av människoliv och allvarliga konsekvenser av materiell skadegörelse. Det finns också en tilltro att liberaliserade marknader är gynnsamt för ökad energieffektivitet och därmed ökad chans till energisäkerhet (Economic commission for Europe, 2007, s. 8-9). International energy agency lyfter även fram rimliga priser och miljövänlighet som kriterier för energisäkerhet, något som Sascha Müller-Kraenner beskriver som flummigt och ospecificerat (Müller-Kraenner, 2007, s. xi). Traditionellt brukar energisäkerhet förknippas med säkrad import men man bör också poängtera att exportörerna arbetar med fler riskvariabler, t.ex. prisfall, höga investeringskostnader, konsumenternas val av andra energikällor m.m. (Economic commission for Europe, 2007, s. 38-39).

Frågan om energiberoende är central i diskussionen om energisäkerhet. Margarita M. Balmaceda definierar energiberoende som 1) när mer än en tredjedel av ett lands totala energiutbud kommer från utlandet, 2) när mer än 50 % av ett lands konsumtion av en viktig energikälla kommer från utlandet och 3) när ett land är beroende av en enskild extern leverantör till mer än 60 % av landets import av en viktig energikälla eller till 45 % av landets konsumtion av den specifika energikällan (2008, s. 16).

Olja är fortfarande en av de mest fundamentala kuggarna i världsekonomin och är också den energikälla som än idag står i förgrunden för debatten kring energisäkerhet, trots att många menar att den snart måste bytas ut (Daniel Moran, 2009, s. 3-5). Men trots att peak-gas är längre borta än peak-oil har det fortfarande

inte skett någon större utveckling mot en globaliserad gasmarknad. Det beror bl.a. på svårigheterna att transportera gas längre sträckor i rör då trycket försvagas och det finns bara transport av flytande gas under relativt begränsade former (Müller-Kraenner, 2007, s. 7-8).

Idag är energisäkerhet väldigt nära kopplad till nationell säkerhet och på senare tid har även terrorism och energisäkerhet kopplats samman i den komplicerade ekvationen. Eftersom energiförsörjning är så viktigt för moderna marknadsekonomier utgör energikällor och energiinfrastruktur givetvis ett potentiellt mål för att orsaka länder skada (Daniel Moran, 2009, s. 9-10). Energisäkerhet är alltid kopplat till hot och stater måste hela tiden överväga huruvida det finns kapacitet hos andra aktörer att skada den egna staten och om aktören faktiskt har intentioner att göra det (Godzimirski, 2007, s. 173). Det finns givetvis en rad olika faktorer varför energins produktion (förädling), leverans och konsumtion kan brytas. Det är inte bara av människans hand som energisäkerheten kan hotas, naturkatastrofer som t.ex. stormar och jordbävningar måste också vara en självklar riskvariabel i energisäkerhetsberäkningarna (Klare, 2009, s. 42).

Kampen om energiresurser har länge varit ett viktigt inslag i utrikespolitiken och har fått en ökad betydelse hos de stora ekonomierna. Müller-Kraenner menar att ända sen första oljekrisen 1973 har olja använts som politiskt vapen (2007, s. 19, 26). I en rapport lägger Robert L. Larsson fram en generös lista av punkter som hellre verkar inkludera än exkludera hur energi kan användas som vapen. Det rör leveransstopp eller hot om sådana, prispolitik (piska eller morot), utnyttjande av gamla energiskulder eller försök att skapa nya för att använda som påtryckningsmedel samt övertagning av energibolag och energiinfrastruktur (2006a, s. 177).

Ju mer länder känner sig sårbara för energisäkerhet ju mer ökar strävan att säkerställa tillståndet (Economic commission for Europe, 2007, s. 10). Denna politiska strävan efter energisäkerhet i form av politiskt agerande brukar förklaras utifrån staternas geopolitiska läge, t.ex. vad gäller statsgränser, floder, berg, energiresurser m.m. Man försöker använda sig av statens komparativa fördelar för att på olika vis tillskanska sig tryggad energisäkerhet men också för att expandera dessa fördelar. I sin extremaste form kan den typ av geopolitisk kamp leda till militära aktioner, som t.ex. under Kuwaitkriget (Annika Carlsson-Kanyama mfl., 2007, s. 12, 15). Idag har länder som Japan och Kina varit öppna med att man tänker använda sig av militär kraft för att försvara beslagtagna resurstillgångar utomlands. Kampen om jordens kvarstående energiresurser har gjort att allt fler länder söker skapa inflytande i strategiska regioner som i Kaspiska viken och i Afrika. Detta inflytande beskrivs ofta som säkerhetssamarbete länderna emellan men det finns risk att sådana samarbeten kan leda till misstänksamhet och spänningar i de energirika regionerna som i sin tur kan leda till militära konflikter där allierade stater från andra sidor av jordklotet ofrivilligt dras in (Klare, 2009, s. 39, 53).

3.2 Ekonomisk statsmannakraft

Den klassiska realismen utgår från tre grundantaganden: 1) stater ses som aktörer, 2) styrka/våld är ett användbart och effektivt instrument i världspolitiken och 3) det finns en hierarkisk agenda där militär säkerhet står överst. Men Robert Keohane och Joseph Nye menar att i en värld som allt mer styrs av beroendeförhållanden kompliceras punkterna ovan och drar följande slutsatser: 1) multikanaler håller stater samman (möten, tele), 2) det finns ingen tydlig hierarkisk agenda och heller ingen tydlig gräns för vad som är en inhemsk och utrikesagenda och 3) militär kraft används inte längre i samma utsträckning av stater i samma region (Robert O. Keohane, 2001, s. 20-21). Detta beror på att resurserna som producerar makt har blivit mer komplexa och att t.ex. energikällor har blivit mer jämbördig militär styrka, samtidigt som militära aktioner blir mindre önskvärda när de i sin tur hindrar andra mål som t.ex. handel (Robert O. Keohane, 2001, s. 23-24). Med denna problematiserade bild i bakhuvudet är det lättare att förstå David Baldwins teori om ekonomisk statsmannakraft (economic statecraft, här kallad ES) och även uppsatsens analysdel. Trots att användandet av ES har ökat sen slutet av Kalla kriget (Jean-Marc F. Blanchard E. D., 2000, s. 1) har det länge funnits en negativ inställning till ES och dess effektivitet (Jean-Marc F. Blanchard N. M., 2000, s. 219). Med fokus på Baldwins bok kommer detta teorikapitel att definiera vad ES är och redogöra för några av dess olika tekniker, strategier, möjligheter och begränsningar.

Baldwin rangordnar fyra typer av statsmannakraft: propaganda, diplomati, ES och militär statsmannakraft (Baldwin, 1985, s. 13-14). Teorin kring ES har sina grunder i Albert Hirschmans klassiska teori om att i vissa situationer kan länder dra nytta av utländsk handel som ett politiskt verktyg för att uppnå fördelar (Amy Myers Jaffe, 2009, s. 122). Baldwin definierar sin teori om ES som statliga försök att genom resurser, som kan tilldelas ett marknadsvärde, påverka andra stater i önskad riktning, alltså en form av maktutövning med ekonomiska styrmedel (Baldwin, 1985, s. 30). Det finns andra benämningar för liknande fenomen, som t.ex. utrikesekonomisk policy, ekonomiska sanktioner, ekonomisk krigsföring m.m., men Baldwins definition anses vara den mest heltäckande. Det viktiga med Baldwins definition är att den kan innefatta ekonomiska *och* politiska mål för det utövande landet. Kvalitén på resultatet av utförd ES beror på intentionerna från den avsändande staten (Baldwin, 1985, s. 32-36). Ibland kan det vara svårt att skilja de olika statmannakrafterna åt, t.ex. räknas inte att bomba industrier som ES utan som en akt av militär statsmannakraft. Likaså bör inte rena kommersiella affärer mellan stater ses som ES, om det inte rör sig om monopolutövning (Baldwin, 1985, s. 39-40, 43). Däremot kan man argumentera för att frihandel resp. tullar kan vara en form av ES eftersom dessa regelverk delvis är skapade av statsrepresentanter. Det är dock inte helt lätt att bevisa det eftersom en stat kan argumentera för en tull som ett sätt att förbättra det egna landets ekonomi och välja att inte säga något om att den försämrar för andra länder. Baldwin menar att för att avgöra om det är ett fall av ES måste man sätta sig in i aktörens sits och fråga sig om man hade tagit bort t.ex. tullarna om man vetat att andra länder hade farit illa. Med tullexemplet är det lätt att glömma bort att ES är mindre spektakulära eller ovanliga handlingar på den internationella arenan, snarare än business as usual (Baldwin, 1985, s. 46-50, 60).

Baldwin skiljer på positiva och negativa sanktioner, dvs. belöningar resp. bestraffningar som kan ges i olika former bl.a. som hot och lockmedel. Exempel på positiva sanktioner är subventioner av export, reducerade tullar, favoriserande investeringspolitik. På den negativa sidan används t.ex. embargo, bojkott, svartlistning m.m. (Baldwin, 1985, s. 20, 40-42).

Även om många påpekar att ES ofta misslyckas är det viktigt att man lyfter fram vikten för stater att göra *något*. Det gäller för statsmakterna att väga vinster och kostnader för att avgöra vilken typ av statsmannakonst som ska utnyttjas för att uppnå ett mål. ES är ofta dyrare än propaganda och diplomati men billigare än militär statsmannakraft, i samma proportioner resonerar man vad gäller trovärdigheten i aktionen. Baldwin understryker också att även om ES inte får en direkt önskad effekt har den ofta en symbolisk effekt och menar att det är bättre än inget alls. Det är också viktigt att tillägga att ES sällan fungerar på kort sikt utan kräver tid och resurser för att lyckas (Baldwin, 1985, s. 105-111). En av de största invändningarna mot ES är att teorin inte förklarar hur stater väljer mellan olika policyalternativ (Drezner, 2000, s. 199). Men i ett utvecklande kapitel gör Daniel Drezner ett försök för att undersöka när moroten eller piskan fungerar bäst för att uppnå politiska/ekonomiska mål. Han pekar bl.a. på att morötter oftast har höga transaktionskostnader eftersom det kan vara svårt att resultatmätta avsändarstatens önskade syfte. Ur sitt realistiska perspektiv menar även Drezner att det kan skapa incitament hos målstaten att strunta i de utsatta villkoren. Därför är det mer troligt att morotstaktiken lättare fungerar mellan demokratier då sådana statsregeringar har svårare att komma undan med svikna avtal m.m. En av författarens slutsatser är att om moroten anses fungera lika bra som piskan är det i alla fall billigare att använda piskan (Drezner, 2000, s. 192-195, 200).

Det finns grovhugget tre skolor vad gäller ES: 1) den liberala där resultatet anses bero på hur goda de ekonomiska incitamenten är, 2) den realistiska som är tveksam till att bara ekonomiska medel kan påverka stater och 3) den villkorsbetonade (conditionalist) som lägger sig mittemellan men hävdar att även inhemskt påtryck i målstaten samt internationella påtryckningar spelar roll (Jean-Marc F. Blanchard N. M., 2008, s. 373). Eftersom tidigare forskning främst har fokuserat på hur man ska maximera den ekonomiska smärtan menar Blanchard och Ripsman att man istället bör maximera den politiska påtryckningen för att få bäst resultat av sin ES-metod. Författarna ställer därmed in sig i den villkorsbetonade skolan och menar vidare att det vore otroligt att en regim skulle gå med på sanktioner om det skulle försvaga dess maktposition, likaså om ett medgivande skulle skada statens position i det internationella systemet. Precis som med morotsexemplet är det ur det villkorsbetonade perspektivet mindre troligt att ES ska fungera mot diktaturer eftersom sådana regimer ofta klarar av att stå emot olika former av påtryckningar utan att behöva oroa sig för den folkliga opinionen (Jean-Marc F. Blanchard N. M., 2000, s. 222-224, 230).

4 Empiri

4.1 Ukrainas och Vitrysslands energipolicys

Här kommer min hypotes om Ukrainas och Vitrysslands likartade energipolicys och energiberoende till Ryssland att prövas. Detta är givetvis viktigt för att visa att valet av fall (Ukraina och Vitryssland) till min mest olika design är relevant men även för att den senare analysen ska ha en trygg grund att stå på.

4.1.1 Ukrainas energipolicys mot Ryssland sen självständigheten

Ukrainas primära energikälla har sen 1970-talet varit gas och landet är i hög grad beroende av den ryska energiimporten (Götz, 2007, s. 157). Det ryska beroendet lär bestå även om försöken att skapa diversifierad energiproduktion med kärnkraft skulle lyckas eftersom man fortfarande är beroende av ryskt kärnbränsle (Balmaceda, 2008, s. 33). Likaså gäller importen av gas från Kazakstan och Uzbekistan som transporteras genom ryska Gazproms gasnätverk (Baran, 2005, s. 18-19).

Tack vare billig energiimport från Ryssland och ett föråldrat industriellt arv har Ukraina saknat incitament att ta sig ur sitsen som ett av världens mest energiineffektiva länder med ett stort gap mellan inhemska produktion och konsumtion av energi. En rapport från 2004 räknade med att landet importerar 90 % av all sin olja och 80 % av gasen, varav nästan allt kommer från Ryssland (Gaudenz B. Assenza, 2004, s. 3, 11-12). Även om det över tid skett en minskning av energiimporten måste det förstås i ljuset av en sjunkande BNP (Balmaceda, 2008, s. 74-75).

Efter Ukrainas självständighet 1991 privatiserades flera företag men blev ändå de facto kontrollerade av staten och integrerades senare i Kuchmas (president 1994-2005) maktbas för att kombineras med elitpolitikernas egna intressen (Balmaceda, 2008, s. 47).¹ Detta har bl.a. lett till en liten institutionalisering med svaga formella aktörer inom energisektorn och istället har informella lobbyrörelser vuxit sig starka som tjänar pengar på den enorma energiimporten från Ryssland (Balmaceda, 2008, s. 83-84, 88). Det förklarar också varför Victor Yushchenko och Julia Tymoshenko inte fick några större framsteg när de försökte

¹ Tvivelaktig integreringen mellan elitpolitiker och näringsliv beskrivs ofta som en karaktäristiska för Ukrainas politiska kultur, se t.ex. Way, Lusan, 2005. "Rapacious individualism and political competition in Ukraine, 1992-2004" in *Communist and Post-Communist Studies*. 2005:2.

reformera gas- och oljepolitiken för att minska korrruptionen i början av 2000-talet (Balmaceda, 2008, s. 59). 2003 sammanfattar Världsbanken den ukrainska energisektorn som en magnet för korrruption (Balmaceda, 2008, s. 139). Detta har också skapat ett dåligt utländskt investeringsklimat i Ukraina som oturligt nog är väldigt beroende av externt kapital för att rusta upp en nedsliten energiinfrastruktur och skapa en energidiversifiering för att möta det enorma importberoendet från Ryssland (Müller-Kraenner, 2007, s. 87). Paradoxalt nog är Ryssland det största utländska investerarlandet i Ukraina och 2005 var bl.a. fyra av sex oljeraffinaderier till större del under rysk kontroll (Baran, 2005, s. 17). Även om väst har försökt att hjälpa till att skapa en grund för energidiversifiering har man sen 9/11 2001 saknat en fast och effektiv energipolicy mot Ukraina eftersom man sett Ryssland som en viktig samarbetspartner i kriget mot terrorismen (Balmaceda, 2008, s. 34-36).

Trots låga importpriser från Ryssland har Ukraina samlat på sig enorma skuldackumulationer från bl.a. Gazprom vilket har lett till flera mindre avbrott i den ukrainska energiförsörjningen sen i början av 1990-talet (Götz, 2007, s. 154-155). Tvisterna har oftast lösts genom att Ukraina har fått sälja loss energiinfrastruktur till de ryska energiföretagen för att lösa ut skulderna och fortsätta importera billig energi (Gaudenz B. Assenza, 2004, s. 13).

När den före premiärministern Yushchenko blev president efter den Orangea revolutionen 2004-2005 var det bl.a. med en allmän antikorrupcionskampanj i ryggsäcken. Även om vissa framsteg har gjorts har det visat sig vara väldigt svårt att realisera målen till fullo. Dessutom menar Balmaceda att det var först efter den stora energidispyten i början av 2006 som diversifieringsinitiativ togs. Dessa lyckades dock aldrig implementeras tack vare det inrikespolitiska kaos som följde efter energikonflikten 2006 (2008, s. 120-123). I sin bok skriver hon senare att den enda egentliga skillnaden i energipolitiken mellan Kuchmas och Yushchenkos regim är den nu fritt granskande pressen. Utan en folklig tilltro till elitpolitikerna och en demokratisering av energipolicyprocesserna blir det svårt för Ukraina att få en långsiktigt hållbar energipolitik (2008, s. 138, 145).

4.1.2 Vitrysslands energipolicys mot Ryssland sen självständigheten

Billig och riklig energi var en viktig faktor som hjälpte till att hålla samman Sovjetunionen (Balmaceda, 2008, s. 1) men när unionen föll uppstod det istället nya politiska stater som blev transitländer mellan Ryssland och Europa. Särskilt viktiga för energitransport blev Ukraina och Vitryssland (David G. Victor, 2004, s. 12).

Vitryssland har genom åren byggt upp ett ännu större energiberoende till Ryssland än Ukraina. År 2000 importerades 85 % av landets energikonsumtion varav 80 % från Ryssland. De låga importpriserna har gett konsekvenserna att det finns få incitament för att skapa energieffektivitet och modernisera den energikostsamma industrin (Gaudenz B. Assenza, 2005, s. 3-4). Värst är det förmodligen i gassektorn, 2006 var 95 % av elproduktionen gasbaserad av vilken 99 % importerades (Götz, 2007, s. 162). Även om det finns potentiell gasutvinning i landet krävs det stort investeringskapital för att en sådan diversifiering skulle bli verklighet och då anses det billigare att importera gas från Ryssland (David G. Victor, 2004, s. 16-17).

Det finns också politiska faktorer som binder Vitryssland till den stora energiimporten från Ryssland. En är att landets ekonomi anses överleva tack vare den subventionerade energin (Lindner, 2007a, s. 56). Subventionerna har även gjort landets diktator Victor Lukasjenka populär och vissa menar att han är mån om att hålla importpriserna nere för att säkra sin politiska framtid, vilket i sin tur också kraftigt motverkar energidiversifieringsprocessen (Bruce, 2005, s. 2). Till detta ska läggas att Vitrysslands politiskt isolerade position har gjort att Ryssland är landets viktigaste handelspartner (Ambrosio, 2006, s. 22). Lukasjenkas vilja att själv kontrollera och styra så mycket som möjligt av de vitryska angelägenheterna har gjort att energisektorn styrs av direktiv uppifrån och ned. Eftersom det finns för lite privat ägande måste initiativ till reformering komma från staten, vilket inte är troligt att ske så länge Lukasjenkas maktposition är beroende av låga energipriser från Ryssland (Gaudenz B. Assenza, 2005, s. 38-39, 42).

Trots låga energipriser har det liksom i Ukraina uppstått betalningsbråk med ryska energibolag, särskilt med Gazprom och redan 1993 uppstod den första dispyten (Bruce, 2005, s. 6-8). Under 1990-talet sattes även internationell press på Gazprom att sluta favorisera vissa länder, bl.a. från International Monetary Fond (IMF) och 1996 ökade Gazprom priserna med 50 % till Vitryssland. Gasflödet till grannlandet reducerades tre gånger mellan 1997-1998 samtidigt som Vitryssland hela tiden har försökt förhandla ner gaspriserna. (Dessa marknadsmässiga bakgrunder utgör också viktiga problematiseringar för min kommande analys.) Trots försök att avpolitiserat energipolitiken länderna emellan ingick Ryssland och Vitryssland i union 1999 och Vitryssland fick återigen gynnas av låga energipriser i utbyte mot låga transaktionskostnader till Europa (2005, s. 10-14). Vitryssland sålde även av energiinfrastruktur till ryska bolag i utbyte mot billig gas, vilket också bör ses i ljuset ländernas unionsbygge men också som ytterligare ett steg för Vitrysslands destruktiva energipolicy (Larsson, 2006a, s. 223). Bruce menar att mycket tack vare unionen skedde inga betydelsefulla dispyter mellan länderna fram till 2004 (Bruce, 2005, s. 15). Under 2000-talet har Gazprom haft svårt att höja gaspriserna eftersom Vitryssland hela tiden har använt unionen med Ryssland som ett motargument, därför låg också gaspriserna kvar på runt 47\$/1000m³ fram till 2006 (Götz, 2007, s. 163-164). Men det är värt att notera att det ändå inte har varit helt friktionsfritt, händelserna 2002 vittnar om detta, något jag kommer till längre fram när jag redogör för energidispyten med Ryssland 2004.

Förutsättningarna för en självständig energipolicy var minimal när den första krisen bröt ut 2004 och är fortfarande ganska avlägsen. Lukashenkos popularitet är beroende av billig energi, avsaknaden av stark privat sektor och unionen med Ryssland är kanske de främsta hindren för att skapa en långsiktig drivkraft mot en reformerad vitrysk energipolicy.

4.1.3 Sammanfattning av Ukrainas och Vitrysslands energipolicies

Det står helt klart att både Ukraina och Vitryssland har ett stort energiberoende mot Ryssland som fortfarande ser svårt ut att kunna brytas. Båda har sen självständigheterna fått generösa energisubventioner men har trots det byggt upp skulder till de ryska bolagen, främst Gazprom. Svårigheterna att betala dessa skulder har ofta lett till mindre dispyter länderna emellan men som emellertid

alltid har lösts på olika sätt. Ofta har det handlat om att ryska energibolag har fått ta över eller köpa upp energibolag och energiinfrastruktur i utbyte mot reducerade skulder. Avsaknaden av kapital för att skapa en diversifierad energiproduktion saknas men beror delvis på olika anledningar. I Ukraina är det den höga korruptionen som avskräcker utländskt kapital. I Vitryssland saknas dels utländskt kapital av politiska skäl men även av diktatorn Lukashenkos strävan att själv kontrollera landets intressen och har därför försvagat det privata ägandet och dess styrmedel. Unionen med Ryssland och de medföljande låga energipriserna försvagade incitamenten att än mer reformera den vitryska energipolicyn.

För mig är det uppenbart att Ukrainas och Vitrysslands energipolicys är den i särklass viktigaste variabeln för att förklara vad som möjliggjorde resp. energikonflikt med Ryssland. Vad jag har skrivit ovan låter jag därför svara på en del av frågeställningen vad som förklarar energikonflikterna.

4.2 Energikonflikterna med Ryssland

Dessa två kapitel ska ge en kort och saklig redogörelse för de två energikonflikterna med Ryssland som sedan kommer vara en viktig del i analysens huvuddrama vad det var som motiverade Rysslands agerande i energidispyterna.

4.2.1 Energikonflikten mellan Vitryssland och Ryssland 2004

Liksom i det ukrainska fallet hade energidispyter varit förekommande mellan Ryssland och Vitryssland före 2004 och hade även förekommit sedan dess, mest märkbart oljedispyten 2007 (Götz, 2007, s. 152). För att spåra energikonflikten från 2004 måste man gå tillbaka till händelserna 2002 då det uppstod spänningar mellan Gazprom och Vitryssland av vilken den tidigare inte fick sina utlovade energibetalningar samt ägandedel i det vitryska gasdistributionsbolaget Beltransgaz. Vid tidpunkten delade Gazprom gasleveranser till Vitryssland med ett annat ryskt bolaget, Itera. Vitryssland betalade vid tiden väldigt låga gaspriser till de ryska bolagen, runt 20\$/1000m³ men var ovilliga att gå med på prishöjningar. När Itera höjde priserna valde Vitryssland istället att enbart konsumera gaskvoten från Gazprom mycket snabbare än avtalat. Efter att Gazprom varnat Vitryssland att ta det lugnt med kvoterna utan resultat valde man i november att strypa tillförseln med 50 % tills skulderna var betalda. Efter snabba förhandlingar gick Lukasjenko med på villkoren, men trots det gick privatiseringen av Beltransgaz trögt.

Under 2003 delade Gazprom och Itera den vitryska importen med det ryska bolaget Transnafta. När nu nya avtal skulle slutas med Gazprom försökte Vitryssland att förhandla upp kvoterna med det ryska jättebolaget eftersom priserna där var billigare än hos Itera och Transnafta. Förhandlingarna gällde också hur mycket Beltransgaz var värt vid en eventuell försäljning, Ryssland bjöd

600 miljoner dollar medan Vitryssland krävde 6 miljarder dollar. Efter att förhandlingarna återigen hade misslyckats ströp Gazprom gasen på nyårsdagen 2004. När även förhandlingarna med Itera och Transnafta misslyckades i februari ströp dem helt sina leveranser. Konflikten nådde sitt klimax den 18 februari då Gazprom helt stängde leveranserna till Vitryssland. Detta skapade ett totalt gasstopp, något som inte hade hänt till ett nyckeltransitland på över 30 år i Gazproms historia. Den hundra procentiga gasblockaden varade i drygt ett dygn (Bruce, 2005, s. 16-17). Det måste också tilläggas att både Itera och Transnafta är dotterbolag till Gazprom (Larsson, 2006, s. 224).

Efter nya förhandlingar slöts äntligen nya avtal i juli 2004. Det beslutades bl.a. att Vitryssland fick låna pengar av Ryssland för att betala skulderna till Gazprom samt att en oberoende värderare skulle beräkna värdet på Beltransgaz. Mot slutet av 2004 beslutades även att gaspriserna skulle ligga på runt 47\$/1000m³ medan Vitryssland fick ta ut en högre transittull av Ryssland (Bruce, 2005, s. 17-18). Det var dock direkt efter att Ryssland hade hotat med att införa marknadspriser Relationen mellan länderna förbättrades dock kort därefter med avtalet om Common economic space (CES) som reducerade handelstullar länderna emellan. (Larsson, 2006a, s. 225).

4.2.2 Energikonflikten mellan Ukraina och Ryssland 2006

Som det beskrivits tidigare har det slutits många energiavtal mellan Ukraina och Ryssland under tiden 1994-2004. Vad som är igenkännande för avtalen är avsaknaden av intressekonflikter mellan länderna, tillskillnad från de energiavtal som är skrivna mellan Ryssland och andra europeiska länder (Götz, 2007, s. 155). En av anledningarna till att det tidigare hade brutit ut bråk gällande energipriser var också att avtalen mellan länderna var grumliga med plats för tolkningar (Trenin, 2007, s. 202).

Omkring 70 % av all gas som exporteras från Ryssland till Europa går genom Ukraina vilket ger landet till en nyckelposition som transitland mellan Ryssland och Europa. Det har dock alltid rått stora prisskillnader mellan vad de olika regionerna betalar för gasen. I mitten av 1990-talet betalade europeiska länder ca 70\$/1000m³ och Ukraina ca 50\$/1000m³. Ett decennium senare låg det ukrainska importpriset fortfarande på 50\$/1000m³ medan dem europeiska hade ökat till 220-250\$/1000m³ (Götz, 2007, s. 155-156, 159).

Under det ukrainska valet 2004 försågs landet fortfarande med subventionerad energi. Det senaste gasavtalet med Gazprom rann ut under 2004 och det var planerat att nya förhandlingar skulle äga rum under 2005 (Larsson, 2006a, s. 203). Samtalen mellan parterna drog ut väldigt på tiden och långt in på sommaren och hösten. Men efter ett tag valde den ryska sidan att chockhöja priserna med över 400 %. För att kontra valde den ukrainska sidan att inte fatta något beslut i frågan. När 2005 gick mot sitt slut hade ännu inga nya avtal slutits mellan parterna och på nyårsdagen 2006 bröts gasflödet helt från den ryska sidan. Med den ukrainska geografiska positionen som viktigt transitland för europeisk import av rysk gas drabbades på så sätt även stora delar av Europa som på flera håll uttryckte sin

upprördhet av situationen (Trenin, 2007, s. 203). I samma veva hade Ryssland även höjt priserna för Moldavien och Georgien, Vitryssland beskonades denna gång (Larsson, 2006a, s. 2004).

Fyra dagar efter att Gazproms ledningar hade skrutvats åt slöts nya avtal mellan Gazprom och det ukrainska bolaget Naftogaz. Balmaceda menar att under förhandlingarna 2006 blev det uppenbart att det rådde en oklarhet vem det var som egentligen styrde den ukrainska energipolitiken i Ukraina (2008, s. 128-129). Detta kan givetvis förstås utifrån de informella och korrupta inslagen som karraktäriserar den ukrainska energisektorn som jag beskrivit tidigare i uppsatsen. Det första avtalet som slöts i början av 2006 låg på 230\$/1000m³ men under sommaren 2006 skedde nya förhandlingar som leddes av den nya ukrainska premiärministern Victor Yanukovych. Även om det nya avtalet återigen var märkbart grumligt hade man nu återigen lyckats förhandla ner priset, men bara till 130\$/1000m³ (Götz, 2007, s. 156).

4.3 Rysslands energipolicys under Putin

Det här empirikapitlet kommer att beröra Rysslands energipolicys under Putins och vikt läggs bl.a. på den energistrategi som skrevs under 2003. Eftersom den senare analysdelen kommer att resonera kring vilka motiv som drev Ryssland i energidispyterna med Ukraina och Vitryssland kommer den ryska energipolicyn här delvis vinklas och korsas med rysk utrikespolitik för att sätta in energipolitiken i rätt kontext.

Jag börjar inledande med att beskriva den ryska positionen som energistormakt. Sen följer en kort översikt av Putins första tid vid makten där särskild vikt läggs på energistrategin från 2003 och därefter de allmänna tendenser och förändringar som har skett under Putin. Sist följer en beskrivning av Gazprom som spelar en huvudroll i dispyterna med Ukraina och Vitryssland.

4.3.1 Ryssland som energimakt i korta drag

Ryssland sitter på 1/3 av världens gasreserver (Bruce, 2005, s. 6) och själva gas- och oljesektorn stod 2005 för inte mindre än 20-25 % av landets BNP, vilket självklart gör branschen till en viktig del för Rysslands ekonomi (Fredholm, 2005, s. 6). Balmaceda lägger till att energiexporten till Europa är Rysslands enskilt största inkomst (2008, s. 6) som tillskillnad från ryssarnas pris på 52\$/1000m³ betalar runt 300\$/1000m³ (2007) (Victor, 2008, s. 16) varav medparten transportteas genom Ukraina och Vitryssland. Man räknar även med att Ryssland äger de största andelarna i gassektorn i Euroasien och att den ryska gasproduktionen ska öka med 30 % mellan 2005-2030 (Götz, 2007, s. 151-152). Ryssland håller idag även på att etablera sig som viktig energisamarbetspartner med USA vad gäller gashandel (Fredholm, 2005, s. 2).

4.3.2 Rysslands 2003-energipolicy

När Sovjet föll var energiinfrastrukturen i stort behov av upprustning och eftersom kapital saknades valde man att privatisera (Victor, 2008, s. 47). 1995 skrev Yeltsin på Rysslands första energistrategi som var tänkt att gälla fram till 2010. Men Putin började redan göra ändringar i Yeltsins strategi 2000 och 2003 skrev den ryska regeringen under en ny energistrategi. I den står det explicit att Ryssland ska stärka sin energidominans globalt för att maximera vinsterna av export och att energifaktorn är ett viktigt element i Rysslands utrikespolitiska relationer. Vidare beskriver man energisäkerhet som den viktigaste aspekten för Rysslands nationella säkerhet. För att lyckas med detta vill man bl.a. exportera mer energi, exploatera mer energi i andra stater, öka delaktigheten i andra länders marknader och ta kontroll över dessa länders energiinfrastruktur och göra det attraktivt för utländska investeringar (Fredholm, 2005, s. 3-4, 36). Behovet av ökad energiexport krävs för att Ryssland ska behålla ekonomisk tillväxt (Ministry of Energy of the Russian Federation, 2003, s. 6) eftersom landet sen länge har en försvagande ekonomi vad gäller ickebaserat råmaterial (Victor, 2008, s. 23). I sammanfattningen av strategin står det även att man måste liberalisera marknaderna för att nå målen och skapa energisäkerhet genom att vara en pålitlig leverantör till Europa (Fredholm, 2005, s. 12).

4.3.3 Trendförändringar i den ryska energipolicyn under Putin

Det har skett en ökad åternationalisering av de ekonomiska krafterna i Ryssland under 2000-talet (Sherr, 2007, s. 2-3). I början när Putin kom till makten kontrollerade inte staten så mycket som man önskade samt att mycket av olje- och gaspengarna smet undan staten. Det var även i en tid då energipriserna började stiga på världsmarknaden. Putin valde då att göra om i maktstrukturen och flera ministrar blev kopplade direkt till presidenten. Redan 2000 försökte Kreml öka kontrollen över Gazprom och Dmitry Medvedev fick en topposition i företaget (Victor, 2008, s. 50). Putin har sagt att privatiseringar inte får ta ifrån den statliga kontrollen eftersom staten representerar folket och att privatiseringarna under 1990-talet var ett misstag. Den nya maktstrukturen har skapat ett tungt toppstyre i den ryska regimen som har gjort det lättare att ändra på spelreglerna för energisektorn. Oligarkerna under Yeltsin har idag ersatts av en annan elit som har politiska nyckelpositioner och kontrollerar både privata och statliga företag. Flera av dessa härstammar från säkerhetsinstitutioner som KGB, GRV, FSB m.fl. Personerna på de 20-25 högst politiska positionerna (ministrar m.m.) sitter även med i energistyrelser med uttryckligt syfte att representera ryska staten. Man brukar säga att den s.k. Yukosaffären symboliserar den nya maktkampen mot Yeltsintidens oligarker (Larsson, 2006b, s. 8-11). Verktygen för den ryska staten att påverka och kontrollera energisektorn har också stärkts i form av styrning av skatter och tullar m.m. (Victor, 2008, s. 46).

Ryssland vill hellre skapa beronde hos andra än själva vara beroende för att säkra sin energisäkerhet (Larsson, 2006a, s. 182). Det är därför man strävar efter att öka dominansen över den europeiska konsumtionsmarknaden och det finns en tilltro till att ett statligt monopol är en effektiv sätt att arbeta mot detta mål (Cornell, 2007, s. 114). Eftersom man inte vill vara beroende av andra länder och samtidigt dominera den internationella marknaden vill man kontrollera

energiinfrastruktur som inte är beroende av transitländer, även om det kommer att kosta mer. Detta framkommer också av energistrategin från 2003 och projektet Nord stream är en konsekvens av detta. Ryska energibolag styrs givetvis av kommersiella intressen men när det gäller frågor som rör rörledningar och annan infrastruktur försöker staten använda sin monopolistiska position för att få sin vilja igenom (Fredholm, 2005, s. 7-8).

Enligt den ryska energipolicyn från 2003 står det att man vill locka till sig utländskt investeringskapital för att utvidga energisektorns verksamhet men man har överlag misslyckats med detta. Yuli Grigoryev beskriver det ryska investeringsklimatet i gassektorn som ett fall av Dr. Jekyll och Mr. Hyde där det dels finns progressiva och marknadsorienterade tendenser men att sektorn samtidigt präglas av konservatism och nationalism. Man vill både locka till sig utländskt kapital och ha den politiska kontrollen (Grigoryev, 2007, s. 129). Det kan också kopplas till Putins pragmatiska utgångspunkt t.ex. vad gäller den nationella säkerheten (Baev, 2008, s. 32).

Den nya expansiva ryska energipolicyn grundar sig också i den utrikespolitiska stil som skedde 2003-2005 där analytiker menar att Ryssland vill identifiera sig som likvärdig stormakt med USA och EU (Trenin, 2007, s. 195-196). Denna vilja hänger också ihop med de positiva ekonomiska vindar som blåste i Ryssland vars ekonomi tredubblades mellan 1999-2005 (Tsygankov, 2006, s. 679). Tron på den ryska stormakten vilar även på landets yta, dess stora befolkning, kärnvapenarsenalen, militärkraften och naturresurserna. Genom att föröka stärka kontrollen inrikes, bl.a. genom kontroll av energisektorn vill Putin på den grunden sträva efter politisk och ekonomisk storhet på den internationella arenan (Baev, 2008, s. 33, 105).

4.3.4 Gazprom under Putin

2005 stod Gazprom för 8 % av Rysslands BNP och 25 % av den federala budgeten (Victor, 2008, s. 6). Företaget som är världens största gasproducent, 20 % av världsproduktionen, har statligt ägande och med nästan full kontroll över gastransporterna in och ut från Ryssland. Det förekommer bara ett begränsat utländskt ägande, främst av Tyskland (Fredholm, 2005, s. 7, 18).

När Gazprom blev ett privat företag 1993 ägde staten 40 % och under den ekonomiska krisen 1998 sålde man av ytterligare 5 %. Fram till 2004 styrdes den statligt ägda delen av en liten grupp byråkrater och enligt Nadejda Makarova Victor styrdes statens 38 av 40 % informellt av Gazprom (2008, s. 48-52). Men sen 2001 har Putins regim allt mer tagit över kontrollen (Fredholm, 2005, s. 19). 2005 fick Putin igenom att staten skulle äga 50 % plus en andel av Gazprom, då hade redan 16 av Gazproms 19 ledamöter bytts ut till fördel för toppolitiker. Samma år kritiserade OECD Ryssland för att ha för stor apit av Gazprom (Victor, 2008, s. 35, 51).

Eftersom Gazprom tog över alla exportkontakterna när Sovjet föll fick man de facto exportmonopol och alla nya aktörer som tillkommit senare har varit tvungna att bli godkända av staten. Sen 2006 har det statliga monopolet blivit solid i den juridiska koden (Grigoryev, 2007, s. 134). Bristen på tillgång till Gazproms rörnätverk är en anledning till att så få väljer att producera gas i Ryssland idag.

Itera och Novatek är också typiska bolag som först har varit självständiga men som sen blivit allt mer indragna i Gazproms verksamhet. Sen 2000 har Gazprom även ökat sin oljeproduktion och är nu världens näst största oljeexportör (Victor, 2008, s. 15-17). Den ryska gasjätten är ett fullständigt diversifierat bolag med kontroll över produktion, distribution och konsumtion. Företagets största problem är dock det kostsamma arbetet att underhålla energiinfrastruktur.

5 Analys

I min analys kommer jag sätta dem ryska motiven till de två energikonflikterna under luppen. Men jag tänker börja med att problematisera resonemanget genom att först peka på faktorer som skulle kunna belysa dispyterna som ett marknadsekonomiskt handlande. Sen följer ett stycke som kort argumenterar mot detta renodlade resonemang och därefter är analysen uppdelad i tre rubriker som sätter in energikonflikterna i olika politiska kontexter. Först diskuterar jag hur nya ryska energistrategiska motiv har styrt Ryssland i dispyterna. Sedan belyser jag vilken roll de ryska motiven för att behålla och stärka kontrollen och inflytandet i närområdet har spelat. Under den tredje rubriken handlar det om motiven att Ryssland vill hindra en västvridning eller västexpansion i närområdet. När jag sätter in Rysslands handlande i dessa kontexter knyter jag an till mitt puzzle och min frågeställning om vad som förklarar energikonflikterna.

5.1 Det marknadsekonomiska perspektivet och dess direkta motargument

Oavsett vilken inställning till Putin och Rysslands beteende i energikonflikterna med Ukraina och Vitryssland framkommer det regelbundet argument eller åtminstone antydningar i litteraturen att dispyterna delvis präglades av rena ekonomiska motivstyrningar. Givetvis måste man ha i åtanke att privata och halvprivata energiföretag vill pressa upp priserna från statliga subventioner till marknadsnivå (Götz, 2007, s. 154) och även Balmaceda medger att man kan se den senare tidens prisökningar i t.ex. Ukraina som ett steg mot ekonomisk modernisering och marknadspriser (2008, s. 8). De till synes onödiga subventionerna till grannländerna var goda argument för Gazprom som företag att höja priserna (Trenin, 2007, s. 202). Man räknar t.ex. med att Vitryssland har tjänat 6,5 miljarder dollar per år på ryska energisubventioner (Lindner, 2007b, s. 3). Den oro som också har uttryckts vad gäller Gazproms uppköp av energiinfrastruktur, t.ex. vad gäller den vitryska gasdistributören Beltransgaz kan också sakligt förklaras i rena affärsmässiga termer. Givetvis vill alla företag expandera på marknaden, både den nationella och internationella. När det gäller Gazproms ställning som världsledande gasexportör är man givetvis bunden till transportinfrastrukturen av gasen. Det kan därför ses som självklart att Gazprom som företag även vill kontrollera transportsträckorna så att man själv kan underhålla ledningarna istället för att förlita sig på att andra skulle göra det åt en och eventuellt äventyra dem viktiga energileveranserna till Europa (Victor, 2008, s. 33).

I kapitlet ovan om Rysslands energipolicy under Putin skrev jag att staten var huvudägare i Gazprom. Men Trenin menar att det finns anledning att istället betrakta ryska staten som företagsägd och att företagets intressen lätt kan gömma sig bakom nationens intressen (2007, s. 205). På så sätt ter sig förhållandet mellan staten och Gazprom som än mer komplext.

Även om man inte ser det ur ett företagsekonomisk perspektiv finns det anledning att hävda att även ryska staten drivs av marknadsekonomiska motiv. Tidigare i uppsatsen beskrevs det att energistrategin från 2003 lyfter fram energisektorn och dess energiexport som en otroligt viktig källa för den ryska ekonomiska tillväxten och för att bibehålla denna måste exporten av dessa varor vara stark och öka. Det är ingen komplicerad matematik att högre energipriser är tänkt att leda till större intäkter (Fredholm, 2005, s. 37). Tsygankov stämmer in i denna typen av resonemang och menar i sin artikel att prishöjningarna till ryska grannländer är ett sudhetstecken på vägen mot marknadsekonomisk modernisering (2006, s. 684-685). Detta hänger också samman med Rysslands eventuella WTO-ambitioner. WTO tillåter nämligen inte att favorisera grannländer på det sättet som Ryssland har gjort (Lindner, 2007b, s. 1). Som jag nämnt tidigare har Ryssland i det vitryska fallet pressats internationellt av t.ex. International Monetary Fond för att arbeta mot marknadspriser.

Det finns givetvis fog för att lyfta fram dem ekonomiska argumenten som motiv för prishöjningarna och konflikterna som följde. Men jag set det som högst problematiskt att som t.ex. Tsygankov främst se händelserna som steg mot ekonomisk modernisering utan att vidare problematisera omständigheterna.

Dessutom betraktas mitt ena fall, energikonflikten med Ukraina, på flera andra sätt som ett trendbrott vad gäller Rysslands energipolicy, bl.a. för att även andra länder drabbades hårt och tillfälligheterna runtomkring. Det ska också påpekas att energikonflikterna med Ukraina och Vitryssland har av många ansetts ske i gråzonen mellan politik och marknad. Även om leveransavbrotten under Putin har halverats har förmågan att använda energi som ett politiskt medel mot grannländerna ökat kraftigt (Larsson, 2006b, s. 6, 13). Vissa menar att den globala energimarknaden rent allmänt inte är av en renodlad ekonomisk karaktär utan att mycket politik och särskilt geopolitik är inblandat som skapar störningar i näringslivet (Fredholm, 2005, s. 2). Det framstår också som troligt att det är Putins uttryckliga vilja att åternationalisera energisektorn som har gjort att t.ex. Gazprom har fått flera toppolitiska personer i ledningen, inte att det skulle vara Gazprom som i någon större grad äger ryska staten. Däremot är det mer rimligt att tala i termer av statsinflytande än statsägande vad gäller energisektorn och Gazprom. Men det i sin tur gör det väldigt motiverat att tala om andra motiv till prishöjningarna och energikonflikterna än rent ekonomiska. Att lyfta ut händelserna ur en sådant isolerat perspektiv in till andra relevanta motivkontexter blir analysens nedanstående uppgift.

5.2 Rysslands energistrategiska motiv i konflikterna

Den ryska statens energistrategi från 2003 är givetvis en drivande politisk faktor vad gäller Rysslands agerande i konflikterna och dess energipolitik mot Ukraina och Vitryssland. Ryssland vill bl.a. köpa upp och sälja vidare energi till ett så bra pris som möjligt. Man strävar efter monopol, hindra andra företag att bygga ledningar och hindra länder som är beroende av rysk energi att diversifiera energiimporten (Balmaceda, 2008, s. 24). Strategin säger även att det finns stora vinster i att investera i energiinfrastruktur, vilket även innebär att köpa upp sådan för att generera vinst (Ministry of Energy of the Russian Federation, 2003, s. 21). Detta är också vad som delvis skedde i det vitryska fallet där Ryssland försökte köpa upp Beltransgaz i utbyte mot skuldstrykning. Gazproms utnyttjande av att kunna stryka energiskulder i utbyte mot just infrastruktur ligger också i samma linje med den Rysslands officiella strategi. Det var också under Putin som ryska företag började storskalig investering i ukrainska raffinaderier (Balmaceda, 2008, s. 30).

Att Gazprom har satsat på andra marknader än gas, t.ex. olja, tyder på politiska motiv snarare än ekonomiska. Uppköpet av Rysslands femte största oljebolag, Sibneft 2005 var en affär som är svår att motivera ur marknadsmässiga termer, även om oljepriserna var höga. Dessutom skedde uppköpet när Dmitry Medvedev satt som bolagets styrelseordförande samtidigt som han var första vice premiärminister (numera Rysslands president) (Victor, 2008, s. 21). På så sätt är det också rimligt att betrakta Gazprom som samarbetspartner med Kreml som kan använda företaget i politiska syften, t.ex. för att åternationalisera energisektorn och i det vitryska fallet försöken att köpa upp Beltransgaz. Kreml har även uppmuntrat ryska företag att köpa upp ukrainska, särskilt dem i energisektorn (Fraser, 2008, s. 164).

Det är dock viktigt att påpeka att även om den ryska energisektorn håller på att åternationaliseras på olika plan, bl.a. vad gäller gas och oljesektorn, är det inte troligt att ryska staten önskar en statsägd energisektor. Troligare är att man "bara" vill öka kontrollen över företagen så att när väl staten finner ett önskar intresse så kan man påverka företagen att handla i den önskade riktningen (Victor, 2008, s. 21). Detta skulle kunna vara gällande i det ukrainska fallet där staten ville ändra sitt förhållningssätt till Yushchenkos västvänliga regim. Eftersom den ryska energisektorn beskrivs som den viktigaste för Rysslands nationella säkerhet är det dessutom självklart att ryska staten inte vill att den handlar i motsats till statens intressen.

Att energistrategin från 2003 uttryckligen beskriver det ryska energikomplexet som ett instrument för Rysslands interna och externa policys gör det till en självklarhet att statligt majoritetsägda energibolags agerande delvis måste kopplas till statens vilja. Balmaceda menar också att resultatet av januarikonflikten 2006 inte hade varit möjlig utan Rysslands förändrade energipolitik och Rysslands nya roll som de facto monopolist på Centralasiens gas (2008, s. 135).

Putins flexibla säkerhetsdoktrin, som även lyser genom i energistrategin skapar givetvis en otydlighet vad som är en politisk aktion och vad som är något annat.

Detta har även märkts i litteraturen där författarna uttrycker problem med att förhålla sig till Rysslands agerande, om inte annat framkommer det av de olika åsikter och rykten som florerar om konflikterna och dem ryska intressena.

5.3 Rysslands motiv vad gäller det politiska inflytandet i närområdet

Det finns mycket som tyder på att Rysslands energipolitik mot Ukraina och Vitryssland har politiska undertoner och att den politiska kontexten runt konflikterna 2004 och särskilt 2005/2006 är talande för hur Ryssland på olika sätt försöker behålla och stärka inflytande och kontrollen i länderna.

Även om energisubventionerna till Vitryssland har getts mot politisk lojalitet har Ryssland inte velat dra det för långt, vilket dispyten 2004 vittnar om. Att Ryssland i slutet av förhandlingarna 2004 först hotade med att införa marknadspriser för att sedan frysa priserna till en lägre nivå och sen kort därefter öppnade upp det gynnsamma handelsavtalet Common economic space (CES) (Bruce, 2005, s. 17) vittnar om att Ryssland försökte binda Vitryssland till sig genom piskor och morötter. Larsson menar att Gazprom inte skulle ha tillåtits att handla på marknadsmässiga grunder i detta fall (Larsson, 2006b, s. 14). Unionen med Vitryssland prioriterades troligen av staten som viktigare. Det är också troligare att Ryssland sen den Orangea revolutionen var mån om att skydda samarbetet med Vitryssland för att inte förlora mer inflytande i närområdet. Men graden av hur mycket Ryssland kan tänkas subventionera Vitryssland beror också på hur mycket inflytande man får i gengäld. Det visar oljekonflikten 2007 där flera bedömare menar att Ryssland bröt leveranserna för att bl.a. visa sitt missnöje med den långsamma inegrationsprocessen länderna emellan (t.ex. Lindner, 2007b, s. 2).

Det ukrainska fallet är sambanden betydligt tydligare. I slutet av 2004 erbjöd Ryssland Ukraina att delta i CES-samarbetet, sen föll Kuchmas regim med den Orangea revolutionen till fördel för att västvänliga och ryssmotvilliga Victor Yushchenko och kort efter annonserades kraftiga prishöjningar på gas. Faktumet att Ryssland efter valet valde höja priserna påminde om det vitryska fallets famlande försök att 2004 förhandla fram inflytande med piska och morot, i det ukrainska fallet skedde det främst med piska. Även om resultatet för Rysslands del är svårare att mäta är det uppenbart att en det fanns en förhoppning om att prishöjningarna i alla fall skulle signalera Moskvas missnöje och i bästa fall ändra opinionen i Ukraina, vilket delvis skedde när den mer ryssvänlige Yanukovich senare under året valdes till premiärminister. Att man i båda fallen valde att stänga gasflödet mitt i vintern den första janurai vittnar också om försök att göra så stor skada som möjligt. Rysslands bestämdhet att åta årtgärder mot Ukraina speglar sig också i att man vågade offra en del av sitt anseende i Europa när man i janurai 2006 skruvade på gasventilerna.

Att förlora inflytande i Ukraina vore strategiskt dåligt för Ryssland som då skulle förlora närheten till Centraleuropa och Balkan (Fraser, 2008, s. 163-164). Ukrainas ändrade hållning till Ryssland och Rysslands energipolitik tog sig även uttryck i maj 2006 då Rysslands ambassadör i Ukraina sa att Ukraina måste ändra sin västvänliga politik för att få billigare energi (Annika Carlsson-Kanyama, 2007, s. 15). Linder menar att ju mer Rysslands grannländer drar åt sina egna intressen som dessutom motsider Rysslands blir landets regim mer ovillig att stå för sina ideologiska beslut och en dragning mot marknadspriser blir mer naturligt (Lindner, 2007a, s. 65). Detta är något som givetvis borde betraktas som en politisk handling.

5.4 Rysslands motiv att hindra västs expansion och sträva efter nationell storhet

Kort efter den Orangea revolutionen intensifierade Yushchenko samarbetet med EU och under våren 2005 skrev Ukraina på avtal som på sikt skulle leda landet till EU. Men efter energikrisen våren 2006 uppstod ett inrikespolitiskt kaos som ledde till att EU-planerna misslyckades att implementeras. Eftersom Ukrainas ostadiga politiska system var välkänt är det rimligt att utfallet fanns med i Rysslands beräkningar när man valde att stänga av gasen. Kovalova menar att Ryssland har haft en ambivalent attityd mot Ukraina sen 2004. Ryssland har dels ignorerat Ukrainas närmande till EU, dels försökt öka den politiska splittringen inom landet och dels pressa Ukraina med ekonomiska, sociala, kulturella medel samtidigt som man erbjudit landet hjälp vad gäller säkerhets samarbete (2007, s. 181-184). Denna hållning kan också kopplas till vad som tidigare har beskrivits som Putins pragmatiska utrikespolitiska hållning. Men det är också en rimlig gissning att Ryssland på olika sätt försöker hitta maktmedel som fungerar för att dels behålla sitt inflytande och dels motverka grannländerns dragning till väst. I Vitryssland såg Ryssland nog inte västexpansionen som något större hot, även om Lukasjenka då och då brukar spela mellan Europa och Ryssland för att vinna egna fördelar, men vid tiden 2004 var Ryssland landets enda allierade. Janusz Bugajski menar att Ryssland överlag försöker att binda forna Sovjetsateter till sig för att motverka en västvridning (Bugajski, 2008, s. 27).

Motiven till energikonflikterna kan också förklaras genom den ryska nationens storhetsambitioner som har blossat upp under Putin och det ekonomiska uppsving som följde honom. Att staten har åternationaliserat delar av energisektorn har givetvis berikat staten och en förlust av detta skulle innebära en betydlig maktminskning. Med det nya maktinstrumentet kan ryska staten dels dra in pengar genom intäkter och dels använda det som politiskt påtryckning för att behålla och stärka sin position på världsarenan, bl.a. genom att försöka behålla kontrollen i närområdet. Detta är troligt för det ukrainska fallet som uppenbart tog ett steg från Ryssland till väst och EU. I Putins Ryssland har en nationsbild växt fram där Ryssland står som ett likvärdigt centrum för politik och ekonomi som EU och

USA. När sen regioner som Ryssland ser som sin intressefär drar ifrån uppfattas det som ett hot mot nationens storhetsambitioner (Monaghan, 2008, s. 719, 726). Tsygankov menar att många i Ryssland inte ser den Orangea revolutionen som progressiva händelser, snarare som en destabilisering av närområdet. På så sätt skiljer sig Rysslands världsbild och uppfattning från västs som varmt välkomnade Yushchenkos regim (2006, s. 683).

5.5 Sammanfattning av analysen

Efter att ha analyserat Rysslands motiv i dess handlande i energikonflikterna med Ukraina resp. Vitryssland följer här en kort sammanfattning av mina slutsatser.

Det står klart att det inte är oproblemiskt att resonera kring Ryssland som en politiskt handlande aktör där Gazprom styrs från Kreml. Tvärtom är det viktigt att lyfta fram att de marknadsekonomiska motiven, vare sig det är av Gazprom eller staten, är *en del* i en komplicerad förklaringssekvation. Här trycker även internationella institutioner på och vill få Ryssland att sluta favorisera sina grannländer. Likaså är prishöjningar till marknadsnivåer en självklarhet för alla företag och eftersom Gazprom bara till hälften är ägt av staten finns det givetvis vanliga marknadsekonomiska intressen som spelar en roll.

Men det vore felaktigt och dumdrigt att inte se konflikthändelserna i andra kontexter. Den ryska statens energipolicy från 2003 är en uppenbart drivande kraft som kanske mer indirekt spelade en viktig roll för Rysslands aktiva externa energipolitik, som givetvis har förenklats genom att delar av energisektorn har åternationaliserats under Putin. Strävandet efter energisäkerhet kan uppenbarligen te sig på många olika sätt och det ryska uppköpet av energiinfrastruktur och prishöjningar ser jag som konsekvenser av en ny och mer drivande rysk energiutrikespolitik.

Rysslands vilja att behålla och stärka inflytande i Ukraina och Vitryssland ser jag också som ett huvudmotiv för Rysslands försök att genom prispolitik m.m. försöka använda sig av piska och morot för att signalera vad Ryssland vill och vad man hoppas åstadkomma. Ett exempel är det vitryska fallet då man först hotade med att införa marknadspriser, sen frös man priserna på ganska låga nivåer för att sedan signalerande sluta ett gynnsamt handelsavtal med landet.

Viljan att behålla inflytandet i närområdet hänger ihop med det sista ryska motivet, nämligen att förhindra en västvridning av närregionen. Detta görs kanske främst synligt i Ukraina som sen 2005 har försökt att intensifiera EU-samarbetet. Energikonflikten utlöste dock ett inrikespolitiskt kaos som gjorde att planerna inte kunde implementeras och på så vis lyckades Ryssland indirekt att åtminstone bromsa upp en expansion av västmakten.

Sammanfattningsvis kan man säga att alla dessa motiv drev Ryssland att agera när man ansåg att deras intressen blev åsidosatta av Ukraina och Vitryssland och för att markera sitt missnöje och för att signalera sin makt valde man att genom ekonomisk statsmannakraft använda energi som politiskt vapen för att trycka på länderna mot önskade resultat.

Detta sammanfattar kortfattat min analys om vilka motiv som styrde Ryssland i de båda konflikterna och hur man delvis kan förklara att konflikterna uppstod trots att Ukraina och Vitryssland har två olika förhållningssätt till Ryssland och till väst. På så sätt har jag också besvarat en sista del av min frågeställning. I min slutdiskussion i nedan för jag en mer allmän diskussion kring konflikterna där jag också knyter an analysen till mina principiella teoriområden, främst vad gäller ekonomisk statsmannakraft men också energisäkerhet.

Tillsammans med slutsatsen att energiberoende möjliggjorde energikonflikterna och analysen av Rysslands motiv i dispyterna har jag svarat på min frågeställning, vad som förklarar energikonflikterna.

6 Slutdiskussion

För mig är det uppenbart att det fanns fler motiv än ekonomiska som motiverade Ryssland att handla som man gjorde under energikonflikterna med Ukraina och Vitryssland. Det framstår också som självklart att oavsett vilket förhållande man har till väst och till Ryssland har energikonflikter uppstått som har möjliggjorts tack vare Ukrainas och Vitrysslands energiberoende. Vad som har förklarat dispyterna är dels de olika politiska kontexter som jag har belyst i analysen: Ryssland strävan efter energisäkerhet, inflytande i närområdet, motverka en expansion av väst och försök att sträva efter nationell storhet. Men jag vill också poängtera att det *också* fanns goda ekonomiska motiv för Ryssland att agera som man gjorde, men att tillfälligheterna som skedde runtomkring talar för fler motiv.

Det är intressant att Baldwins teori om ekonomisk statsmannakraft (ES) inte nämns en ända gång i litteraturen som beskriver energidispyterna, detta trots att teorin uppenbart tangerar nära inpå händelseförloppen. På flera punkter känner man igen Baldwins resonemang. Att Ryssland av olika anledningar vill påverka Ukrainas och Vitrysslands beteende ter sig uppenbart och att man använder sig av energisektorn genom bl.a. prisregleringar och favoriseringar är typiskt för ES. Baldwins teori ekar t.ex. när Bugajski skriver i sin bok att en allmän strategi för Ryssland är att försöka locka grannländerna till sig med bl.a. billig energi och arbete för gästarbetare. På samma sätt försöker man använda piskan genom att hota med indragna energileveranser, oppositionellt stöd och handelssanktioner (2008, s. 25). Likaså är Rysslands olika mål med aktionerna, oavsett om dessa är politiska eller ekonomiska styrda på ett sätt som helt klart bör relateras till ES. Jag vill också förtydliga att jag m.fl. anser att Gazprom kan ses som ett statligt redskap och därmed blir teorin om ES än mer användbar i dessa fall och bör även appliceras på andra relaterade fall.

De ryska målen har jag visat kan röra sig allt från WTO-medlemskap, ökade intäkter, försök till politisk och ekonomisk inflytande m.m. Det har inte varit min uppsats uppgift att utvärdera huruvida Rysslands agerande har lyckats. Men det är uppenbart att alla ambitioner inte har uppfyllts, t.ex. vad gäller Ukraina. Däremot har man lyckosamt köpt upp mycket av ländernas energiinfrastruktur vilket är stick i stäv med den statliga energistrategin från 2003. Relevansen för Baldwins teori gör sig även påmind i andra liknande konflikter där Ryssland har varit inblandad, bl.a. några av dem tidigare mindre energidispyterna mellan Ryssland och Ukraina och Vitryssland. 1993 nekade Ukraina att lämna över sina gamla kärnvapen till Ryssland i utbyte mot strukna energikulder och i gengäld bröts leveranserna med 25 % (Fredholm, 2005, s. 17). Likaså när Georgien ville bli av med en rysk militärbas i landet skar Ryssland ner på gas och elektricitet (Cornell, 2007, s. 116). I båda dessa fall kan man argumentera för att det var fall av ES-handlande. Det är just argumentationens slagkraft som ofta är det viktigaste

redskapet att avgöra huruvida det är ett fall av ES eller inte. I mina två konfliktfall ser jag det som självklart att Ryssland inte skulle välja att dra tillbaka prishöjningarna om man "plötsligt visste om" att länderna skulle känna sig politisk pressade. Jag ser det som uppenbart att man kan argumentera för att Rysslands motiv och mål med sitt handlande var mångfasciterad om än bara tänkt som hotande signaler. De ryska målen anser jag hänger tätt ihop med de rubriker som jag har delat i analysen i. Liksom Baldwin menar jag att det vore rationellt för ett land att åtminstone försöka uttrycka sitt missnöje genom just sådana signaler som ES kan innebära. Rysslands ibland till synes förvirrade och plötsliga beteende tror jag kan kopplas till Putins pragmatiska hållning i säkerhetsfrågor som givetvis lättare smittar av sig i praktiken eftersom den ryska statsledningen blivit betydligt mer toppstyrd under Putin.

Det bör dock också beaktas att jag inte har försökt visa på Rysslands skuld i dramat, snarare vad som har varit dem ryska drivkrafterna. När det gäller att dela ut pekfingrar till vems fel konflikterna är bör sådana även delas ut till Ukraina och Vitryssland som uppenbart på ingalunda sätt skötte förhandlingarna med Ryssland smidigt, vilket mina kapitel om energikonflikterna också visar.

Analysens återkoppling till teorikapitlet om energisäkerhet är på ett mer självklart plan relevant och genomsyrar hela uppsatsen. Här kan t.ex. nämnas Rysslands energistrategi från 2003 som så tydligt pekar ut just energisäkerheten som en viktigt faktorn för landets agerande. Vad gäller konfliktfallen är det också uppenbart att Rysslands ambitioner om energisäkerhet har varit betydande för motiven och utfallet, vilket även Balamaceda håller med om (2008, s. 135). Likaså är empirikapitlet om Rysslands, Ukrainas och Vitrysslands energipolicys tätt förankrat med energisäkerhet.

7 Referenser

Ambrosio, Thomas. (2006). "The Political Success of Russia-Belarus Relations: Insulting Minsk from a 'color' revolution" i *Demokratizatsiya*, juni:1-43.

Assenza, Gaudenz B.; Nyshta, Oksana (2004). *Promoting energy efficiency country report: Ukraine*. New York: United nations.

Assenza, Gaudenz B.; Istrate, Emilia. (2005). *Promoting energy efficiency country report: Belarus*. New York: United nation.

Blanchard, Jean-Marc F.; Mansfield, Edward D.; Ripsman, Norrin M. (2000). "The political economy of national security: Economic statecraft, interdependence, and international conflict" i Jean-Marc F. Blanchard, Edward D. Mansfield, Norrin M. Ripsman (red.), *Power and the purse: Economic statecraft, interdependence and national security* (s. 1-14). London: Frank Cass.

Blanchard, Jean-Marc F.; Ripsman, Norrin M. (2000). "Asking the right question: When do economic sanctions work best?" Jean-Marc F. Blanchard, Edward D. Mansfield, Norrin M. Ripsman (red.), *Power and the purse: Economic statecraft, interdependence and national security* (s. 219-253). London: Frank Cass.

Blanchard, Jean-Marc F.; Ripsman; Norrin M. (2008). "A Political Theory of Economic Statecraft". *Foreign Policy Analysis*, s. 237-398.

Baev, Pavel K. (2008). *Russian energy policy and military power: Putin's quest for greatness*. Abingdon: Routledge.

Baldwin, David A. (1985). *Economic Statecraft*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.

Balmaceda, Margarita M. (2008). *Energy dependency, politics and corruption in the former Soviet union - Russia's power, oligarchs' profits and Ukraine's missing energy policy 1995-2006*. New York: Routledge.

Baran, Zeyno (2005). *Energy Reform in Ukraine: Issues and Recommendations*. Washington, DC: The Nixon Center.

Bojcum, Marko (2004). "Trade, investment and debt: Ukraine's integration into world markets" i Neil Robinson (red.), *Reforging the weakest link: Global political economy and post-Soviet change in Russia, Ukraine and Belarus* (s. 46-60). Hants: Ashgate publishing limited.

Bruce, Chloë (2005). *Fraternal Friction or Fraternal Fiction? The Gas Factor in Russian-Belarusian Relations*. Oxford: Oxford Institute for Energy Studies.

Bugajski, Janusz (2008). *Expanding Eurasia: Russia's European ambitions*. Washington, DC: Center for strategic & international studies.

Carlsson-Kanyama, Annika; Holmgren, Åke J.; Jönsson, Thomas; Larsson, Robert L. (2007). *Perspektiv på energisäkerhet: Att analysera risker inom energiförsörjningen*. Stockholm: Totalförsvarets forskningsinstitut (FOI).

Cornell, Svante (2007). "Europe's energy security: Role of the black sea region" i Greg Austin, Marie-Ange Schellekens-Gaiffe (red.), *Energy and conflict prevention* (s. 111-132). Hedemora: Gidlunds förlag.

Drezner, Daniel W. (2000). "The trouble with carrots: Transaction costs, conflict expectations, and economic inducements" i Jean-Marc F. Blanchard, Edward D. Mansfield, Norrin M. Ripsman, *Power and the purse: Economic statecraft, interdependence and national security* (s. 188-218). London: Frank Cass.

Economic commission for Europe. (2007). *Emerging global energy security risks*. New York: United nation.

Esaiasson, Peter; Gilljam, Mikael; Oscarsson, Henrik; Wängnerud; Lena (2004). *Metodpraktikan: Konsten att studera samhälle, individ och marknad*. Stockholm: Norstedts juridik.

European bank. (2006). *Strategy for Belarus*. European bank.

Fraser, Derek (2008). "Taking Ukraine seriously: Western and Russian responses to the Orange revolution" i Oliver Schmidtke, Serhy Yekelchuk (red.), *Europe's last frontier? Belarus, Moldova, and Ukraine between Russia and the European u* (s. 157-173). Hampshire: Palgrave MacMillan.

Fredholm, Michael (2005). *The Russian energy strategy & energy policy: Pipeline diplomacy or mutual dependence?* Watchfield: Conflict studies research centre.

Godzimirski, Jakub M. (2007). "Pipelines and Identities: Current European debate on energy security shtokman and NEGP case" i Greg Austin, Marie-Ange Schellekens-Gaiffe (red.), *Energy and conflict prevention* (s. 154-181). Hedemora: Gidlunds förlag.

Grigoryev, Yuli. (2007). "The Russian gas industry, its legal structure, and its influence on world markets". *Energy Law Journal* , nr. 1:125-145.

Götz, Roland (2007). "Ukraine and Belarus: Their energy dependence on Russia and their roles as transit countries" i Daniel Hamilton, Gerhard Mangott (red.), *The new eastern Europe: Ukraine, Belarus & Moldova* (s. 149-167). Washington, DC: Center for transatlantic relations.

Jaffe, Amy Myers; Soligo, Ronald. (2009). "Energy security: The Russian connection" i James A. Russel, Daniel Moran (red.), *Energy security and global politics: The militarization of resource management* (s. 122-134). New York: Routledge.

Keohane, Robert O.; Nye, Joseph S. (2001). *Power and interdependence*. London: Longman.

Klare, Michael T. (2009). "Petroleum anxiety and the militarization of energy security" i Daniel Moran, James A. Russell (red.), *Energy security and global politics: The militarization of resource management* (s. 39-61). London: Routledge.

Korosteleva, Julia (2004). "Continuity over change: Belarus, financial repression and reintegration with Russia" i Neil Robinson (red.), *Reforging the weakest link: Global political economy and post-Soviet change in Russia, Ukraine and Belarus* (s. 61-80). Hants: Ashgate publishing limited.

Kovalova, Elena (2007). "Ukraine's role in changing Europe" i Daniel Hamilton, Gerhard Mangott (red.), *The new eastern Europe: Ukraine, Belarus & Moldova* (s. 171-194). Washington, DC: Center for transatlantic relations.

Lane, David. (2008). The orange revolution: 'people's revolution' or revolutionary coup? *Political Studies Association* , nr. 4:525-549.

Larsson, Robert. L. (2006a). *Russia's energy policy: Security dimensions and Russia's reliability as an energy supplier*. Stockholm: Swedish defense research agency (FOI).

Larsson, Robert. L. (2006b). *Rysslands energipolitik och pålitlighet som energileverantör: Risker och trender i ljuset av rysk-ukrainska gaskonflikten 2005-2006*. Stockholm: Totalförsvarets forskningsinstitut (FOI).

Lindner, Rainer. (2007b). *"Friendship" blockaded: The Russia/Belarus conflict is a post-soviet turning point*. Berlin: German institute for international and security affairs.

Lindner, Rainer. (2007a). "Neighborhood in flux: EU-Belarus-Russia prospect for European Union's Belarus policy" i Daniel Hamilton, Gerhard Mangott, *The new eastern Europe: Ukraine, Belarus & Moldova* (s. 55-76). Washington, DC: Ceter for transatlantic relations.

Ministry of Energy of the Russian Federation. (2003). *The summary of the energy strategy of Russia for the period of up to 2020*. Moskva: Ministry of energy of the Russian federation.

Monaghan, Andrew (2008). "'An enemy at the gates' or 'from victory to victory'? Russian foreign policy". *International Affairs*, nr. 4:717-733.

Moran, Daniel; Russel, James A. (2009). "Introduction: The militarization of energy security" i Daniel Moran, James A. Russell (red.), *Energy security and global politics: The militarization of resource management* (s. 1-18). London: Routledge.

Mychajlyszyn, Natalie (2008). "From Soviet Ukraine to the Orange revolution: European security relations and the Ukrainian identity" i Oliver Schmidtke, Serhy Yekelchuk, *Europe's last frontier? Belarus, Moldova, and Ukraine between Russia and the European union* (s. 31-53). New York: Palgrave MacMillan.

Müller-Kraenner, Sascha. (2007). *Energy security : re-measuring the world*. London: Earthscan.

Riabchuk, M. (2007). "Ukraine: lessons learned from other postcommunist transitions". *Orbis* nr. 1:41-64.

Rudling, Per Anders (2008). "Belarus in the Lukashenka era: National identity and foreign policy" i Oliver Schmidtke, Serhy Yekelchuk (red.), *Europe's last frontier? Belarus, Moldova, and Ukraine between Russia and the European union* (s. 55-77). New York: Palgrave MacMillan.

Sannikov, Andrei. (2002). "Russia's varied roles in Belarus" i Margarita M. Balmaceda, James I. Clem, Lisbeth L. Tarlow, *Independent Belarus: Domestic determinants, regional dynamics, and implications for the west* (s. 222-231). Cambridge: Harvard university.

Sherr, James. (2007). *Energy security: At last, a response from the EU*. UK defence academy: Conflict studies research centre.

Stent, Angela E. (2007). "The land in between: The new eastern Europe in the twenty-first century" i Daniel Hamilton, Gerhard Mangott (red.), *The new eastern Europe: Ukraine, Belarus & Moldova* (s. 1-21). Washington, DC: Center for transatlantic relations.

Teorell, Jan; Svensson, Torsten. (2007). *Att fråga och att svara: Samhällsvetenskaplig metod*. Malmö: Liber.

Trenin, Dimitri. (2007). "Russia and Ukraine" i Daniel Hamilton, Gerhard Mangott (red.), *The new eastern Europe: Ukraine, Belarus & Moldova* (s. 195-213). Washington, DC: Center for transatlantic relations.

Tsygankov, Andrei P. (2006). "Projecting confidence, not fear: Russia's post-imperial assertiveness". *JAI*, nr. 5:677-690.

Vasily Astrov, Peter Havlik. (2007). "Belarus, Ukraine and Moldova: Economic development and integration prospects" i Daniel Hamilton, Gerhard Mangott (red.), *The new eastern Europe: Ukraine, Belarus & Moldova* (s. 127-147). Washington, DC: Center for transatlantic relations.

Way, Lucian A. (2005a). "Authoritarian state building and sources of regime competitiveness in the fourth wave: The cases of Belarus, Moldova, Russia, and Ukraine". *World Politics* , nr. 2:231-261.

Way, Lucian. A. (2005b). "Rapacious individualism and political competition in Ukraine, 1992-2004". *Communist and Post-Communist Studies* , nr. 2:191-205.

Victor, Nadejda Makarova (2008). *Gazprom: Gas giant under strain*. Stanford: Program on energy and sustainable development

Victor, David G; Victor, Nadejda Makarova. (2004). *The Belarus Connection: Exporting Russian Gas to Germany and Poland*. Standford: Geopolitics of Natural Gas Study..

Silitski, Vitali; Moshes; Arkady (2007). *Political trends in the new eastern Europe: Ukraine and Belarus*. Carlisle: Strategic Studies Institute (SSI).

Drakokhrust, Yuri; Furman, Dimitri. (2002). "Belarus and Russia: The game of virtual integration" i Margarita M. Balmaceda, James, I. Clem, Lisbeth L. Tarlow (red.), *Independet Belarus: Domestic determinants, regional dynamics, and implications for the west* (s. 232-255). Cambridge: Harvard university.